

Стратонов В.М., Стратонов В.М., Stratonov V.M.
доктор юридичних наук, професор,
начальник кафедри галузевого права ЕЮФ ХДУ,
Маковій В.П., Маковий В.П., Makoviy V.P. канди-
дат юридичних наук, доцент, начальник кафедри
цивільно-правових дисциплін ХЮІ ХНУВС

**Відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг)
Возмещение вреда, причиненного вследствие недостатков товаров, работ
(услуг)**

Damages Compensation Caused by Defective Goods and Services

УДК 347.426

Ключові слова: зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт або послуг, дефектна продукція, фальсифікована продукція, спеціальний делікт, причинний зв'язок.

Стаття містить комплексне дослідження зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт або послуг як субінституту зобов'язального права з огляду на його специфічні риси та у поєднанні з суміжними цивільно-правовими категоріями.

Ключевые слова: обязательства по возмещению вреда, причиненного вследствие недостатков товаров, работ и услуг, дефектная продукция, фальсифицированная продукция, специальный деликт, причинная связь.

Статья содержит комплексное исследование обязательства по возмещению вреда, причиненного вследствие недостатков товаров, работ или услуг как субинститута обязательственного права с точки зрения его специфических черт и в сочетании со смежными гражданско-правовыми категориями.

Keywords: obligations for damages compensation caused by defective goods and services; falsified products, special delict, causal relationship.

The article presents complex research of obligations for damages compensation caused by defective goods and services as a sub-institute of liability law taking into account its specific features and relationships with neighboring civil categories.

Відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт та послуг є спеціальним різновидом деліктів, що знайшов своє окреме правове регулювання у § 3 глави 82 Цивільного кодексу України. Крім зазначених нормати-

вних приписів безпосередньо даному різновиду недоговірних зобов'язань з відшкодування шкоди належать положення деяких інших нормативних актів, чільне місце серед яких займає Закон України “Про захист прав споживачів”.

З'ясування сутності даного делікту є доволі актуальним в силу складної правової природи й суперечностей з приводу розміщення його нормативного підґрунтя. Серед дослідників цієї правової категорії слід зазначити Флейшиця Е.А., Р. Саватьє, Отраднову О.О., Письменну О.П. та ін.. Однак, аналіз чинної нормативної бази вітчизняного цивільного законодавства з виділенням окремих проблемних питань в цій частині ними не проводився.

У зв'язку з цим метою даної статті є визначення місця зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт та послуг в системі вітчизняного зобов'язального права й розв'язання суміжних питань.

У цивілістиці слушним є розгляд правової природи зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг) як засобу до забезпечення прав споживача [1]. Безпосередньо деліктним зобов'язанням даної категорії присвячені норми таких законодавчих актів країн сучасності як: ст. 1645 Французького цивільного кодексу, Закон Німеччини про медикаменти 1978 року, §402 другого Зводу деліктного права США, ст.ст.1095-1098 ЦК РФ та інші. В окремих випадках даний різновид деліктних зобов'язань поширюється лише щодо виробника як різновид безвинної відповідальності за конструктивні дефекти, за виробничі недоліки, за дефекти інструкції з використання продукції, що завдають майнову шкоду або шкоду здоров'ю споживача [2, с. 157]. За інших обставин – тільки в частині відшкодування майнової шкоди продавцем у відносинах, що ґрунтуються на договорі купівлі-продажу (ст. 1645 Французького цивільного кодексу).

При цьому виникнення таких деліктних відносин окремі дослідники пов'язують з відповідальністю виробника [2, с. 158], окремі з безпекою споживача [3, с. 239-242] тощо, але, як було зазначено, загальним призначенням даних зобов'язань є створення додаткових гарантій прав споживача у договорах різної правової природи, а також захист решти учасників цивільного обороту

від негативних наслідків знаходження у обігу дефектних товарів, робіт та послуг. Тобто, саме у даному разі постає питання співвідношення договірних та недоговірних засобів захисту інтересів учасників цивільних відносин, які як відомо доповнюють один одного.

На теренах колишнього Радянського Союзу зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт або послуг, віднайшло відображення в Основах цивільного законодавства та Законі СРСР “Про захист прав споживачів”, що було безпосередньо імплементовано до національного законодавства незалежних країн, в числі яких і Україна.

Дійсно Закон України “Про захист прав споживачів” в редакції грудня 2005 року статтею 4 серед прав споживачів закріпив право на відшкодування шкоди (збитків), завданих дефектною чи фальсифікованою продукцією або продукцією неналежної якості, а також майнової та моральної (немайнової) шкоди, заподіяної небезпечною для життя і здоров'я людей продукцією у випадках, передбачених законодавством. Тобто у даному випадку вітчизняний законодавець пов'язав уповноважену особу у даних зобов'язаннях з її спеціальним статусом споживача. На відміну від Закону новий Цивільний кодекс України статтею 1209 ввів у правове регулювання зобов'язальні відносини з відшкодування шкоди, завданої недоліками товарів, робіт та послуг, також і з юридичною особою на боці кредитора. Не менш важливим надбанням нового різновиду зобов'язання з відшкодування шкоди за Цивільним кодексом є поширення його й на недоговірну сферу на відміну від споживчих взаємин, які в переважній частині ґрунтуються на положеннях відповідного договору й обслуговують його.

Характеризуючи підставу виникнення даних відносин треба вказати на поширене застосування положень про відшкодування такої шкоди незалежно від наявності договірних відносин згідно ч. 2 ст. 1209 ЦК. При цьому прийнятою у цивілістиці є позиція допоміжного характеру позадоговірних взаємин у випадку, коли договірні засоби не дають очікуваного результату. Тобто, якщо внаслідок невиконання продавцем у договорі купівлі-продажу обов'язку з пе-

редання майна належної якості покупець отримує право на поведінку в межах ст. 678 ЦК, то у випадку заподіяння подібним товаром шкоди покупцеві додатково можуть застосовуватись до таких взаємин положення ст.1209 ЦК. Зазначене обґрунтовує точку зору щодо відсутності конкуренції договірному та позадоговірному позову у даній сфері цивільних правовідносин [4, с. 756-758].

Суб'єктний склад зобов'язальних відносин з відшкодування шкоди, завданої недоліками товарів, робіт та послуг включає на боці боржника фізичних та юридичних осіб. При цьому висловлювалась думка щодо визнання в даному статусі лише суб'єктів підприємницької діяльності, що обґрунтовувалось основою передумовою введення даного зобов'язання [5, с. 778]. Дійсно така позиція була слушною до моменту правової регламентації даних зобов'язань у нормативних приписах нового Цивільного кодексу України. Буквальне ж тлумачення ст.ст. 1209-1211 ЦК надає привід до протилежних висновків, вводячи в коло боржників даного зобов'язання і інших учасників цивільних правовідносин, які не займаються підприємницькою діяльністю. З дефініції ст.1209 ЦК випливає, що боржник за даним зобов'язанням може бути охарактеризованим як продавець, виготовлювач товару, а також як виконавець робіт та виконавець послуг. Тобто сторони у такому делікті можуть бути пов'язані первісно відносинами купівлі-продажу, виконання робіт, надання послуг. Однак, як зазначено вище, змістом договірних відносин не охоплюється обов'язок продавця, виконавця робіт (послуг) відшкодувати шкоду, завдану внаслідок недоліків товарів, робіт та послуг, а виконання такого обов'язку пов'язане саме з виникненням розглянутого недоговірному зобов'язання.

Щодо кредиторів, то з урахуванням зазначеного ними можуть бути поряд зі звичайними споживачами в межах законодавства про захист прав споживачів й інші фізичні та юридичні особи згідно ч.1 ст.1209 ЦК. Зокрема, до таких слід віднести не тільки осіб, які безпосередньо отримали за договором той чи інший товар, результат робіт або послуг, а також і решту суб'єктів, які постраждали в результаті прояву вказаних недоліків (особи, які отримали товар, результат робіт, послуги від безпосереднього споживача, сторонні особи тощо).

Як і для будь-якого іншого делікту для зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт та послуг, умовою виникнення є наявність юридичного складу, однак в межах даних відносин він є усіченим, а тому включає наявність шкоди, яка заподіяна саме внаслідок недоліків товарів, робіт та послуг, протиправні дії продавця, виготовлювача товару, виконавця робіт (послуг) та причинний зв'язок між протиправною поведінкою й заподіяною шкодою. Слід зауважити, що згідно абзацу 2 ч.1 ст. 1209 ЦК вина боржника як додатковий юридичний факт серед зазначеного складу не вимагається. Крім того, обов'язок доведення наявності усіченого складу делікту, що є підставою виникнення даного зобов'язання, покладається на потерпілу особу (ст. 16 Закону України “Про захист прав споживачів”).

Оскільки § 3 глави 82 Цивільного кодексу України не містить спеціальної характеристики шкоди, що завдана даним деліктом, то до даних взаємин повинні застосовуватись загальні приписи, згідно яких шкода може виражатись у завданні майнової (ст. ст. 22, 1166 ЦК) та моральної шкоди (ст. ст. 23, 1167 ЦК) з урахуванням особливостей ст.1209 ЦК. Хоча в частині відшкодування моральної шкоди наявні й інші судження, які не враховують положення абзацу 2 ч.1 ст.1209 щодо безвинної відповідальності як спеціального припису, що окреслюється положеннями п.3 ч.2 ст.1167 ЦК [6, с. 900-901].

Крім того, у відносинах, що ґрунтуються на законодавстві в сфері захисту прав споживачів, мова про відшкодування майнової шкоди може йти при відшкодуванні шкоди (збитків), завданих дефектною чи фальсифікованою продукцією або продукцією неналежної якості, а про відшкодування також і моральної шкоди – якщо вона заподіяна небезпечною для життя і здоров'я людей продукцією у випадках, передбачених законодавством (ст. 4 Закону України “Про захист прав споживачів”). Додатково у даному питанні слід звернути увагу на закріплення особливостей відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої дефектною продукцією або продукцією неналежної якості, у ст. 16 Закону України “Про захист прав споживачів”, що має назву “Майнова відповідальність за шкоду, завдану дефектною продукцією або продукцією неналежної

якості”. Згідно останньої шкода, завдана життю, здоров'ю або майну споживача дефектною продукцією або продукцією неналежної якості, підлягає відшкодуванню в повному обсязі, якщо законом не передбачено більш високої міри відповідальності. Дослідження вказаних нормативних приписів надає можливість зробити висновок про безпідставне звуження спеціальним законодавством меж відповідальності виробника, продавця, виконавця, що не відповідає сутності відносин у сфері захисту прав споживачів, де на такого суб'єкта покладається підвищена відповідальність.

Необхідно зазначити, що шкоду у такому делікті законодавство із захисту прав споживачів пов'язує із спеціальним правовим режимом самої продукції, яка використовується поза межами підприємницької діяльності. Водночас, в межах положень ст.ст. 1209-1211 ЦК можна зробити висновок про поширення таких деліктних зобов'язань і на відносини із заподіяння шкоди продукцією, яка призначена для здійснення підприємницької діяльності. Такий висновок можливо не відповідає правовій природі даних зобов'язань, однак у вітчизняному цивільному законодавстві не має норми, аналогічної ч.2 ст. 1095 Цивільного кодексу Російської Федерації, яка імперативно не допускає цього.

Протиправна поведінка у делікті з заподіяння шкоди недоліками товарів, робіт та послуг може полягати як у діяльності так і бездіяльності відповідального суб'єкта. Аналізуючи положення Закону України “Про захист прав споживачів” та відповідних норм Цивільного кодексу приходимо до висновку, що протиправна діяльність відповідальної особи може полягати у наступному:

а) в межах Закону України “Про захист прав споживачів” – виготовлення, продаж, виконання дефектної, фальсифікованої продукції або продукції неналежної якості, серед якої окремо виділяється небезпечна для життя та здоров'я людей продукція (ст. 4);

б) в межах Цивільного кодексу – виготовлення, продаж, виконання товарів, робіт та послуг з конструктивними, технологічними, рецептурними та іншими недоліками, а також надання недостовірної інформації або не вчинення

дій щодо передання повної достовірної інформації про них (ч.1 ст.1209 ЦК, ч.3 ст. 1210 ЦК).

Причинний зв'язок між заподіяною шкодою та використанням товару, робіт (послуг) як елемент зазначеного делікту іноді викликає труднощі у процесі його встановлення. Особлива увага при цьому звертається на специфіку встановлення такого зв'язку з заподіяною шкодою здоров'ю фізичної особи. Зокрема, у світовій судовій практиці визначається проблема відповідальності за шкоду, завдану токсичною продукцією (токсичні делікти), з поміж інших деліктних зобов'язань з відшкодування шкоди дефектним товаром, роботами, послугами.

Дане питання досить актуальне в силу засилля геномодифікованої продукції та інших “надбань” сучасного техногенного суспільства, при формальному дотриманні виготовлювачем відповідних норм і стандартів, а також при взаємодії відповідної продукції виготовлювача з іншими речовинами, й як результат прояву негативних наслідків такої продукції впливом значного проміжку часу. За даних обставин пропонується встановлювати презумпцію наявності причинного зв'язку стосовно продукції, наслідки впливу якої не є достатньо дослідженими [7]. З такою позицією варто погодитись саме з метою створення умов до капітальних інвестицій у здійснення наукових досліджень з питань впливу подібної продукції на людину.

У нормах, що забезпечують правове регулювання даного різновиду спеціального делікту, визначено поняття дефекту продукції, а саме: фальсифікована продукція – продукція, виготовлена з порушенням технології або неправомірним використанням знака для товарів та послуг, чи копіюванням форми, упаковки, зовнішнього оформлення, а так само неправомірним відтворенням товару іншої особи, недолік продукції – будь-яка невідповідність продукції вимогам нормативно-правових актів і нормативних документів, умовам договорів або вимогам, що пред'являються до неї, а також інформації про продукцію, наданій виробником (виконавцем, продавцем) (ст. 1 Закону України “Про захист прав споживачів”), дефект товарів, робіт та послуг – конструктивні, технологічні,

рецептурні та інші недоліки товарів, робіт (послуг), а також недостовірна або недостатня інформація про них (ст. 1209 ЦК).

Законодавцем відмежовано різновиди блага, дефектом якого заподіюється шкода, залежно від чого визначається й відповідальна особа, що здійснюватиме відшкодування. Так шкода, завдана внаслідок недоліків товарів, підлягає відшкодуванню продавцем або виготовлювачем товару (ч.1 ст.1210 ЦК).

Альтернатива вибору відповідальної особи за таких обставин надається безпосередньо потерпілому. Подібним чином визначається суб'єкт відповідальності у даних зобов'язаннях, якщо мова йде про заподіяння шкоди внаслідок ненадання повної чи достовірної інформації щодо властивостей і правил користування товаром (ч.3 ст.1210 ЦК).

При цьому наявність сполучника “або” у логічному зв'язку зазначеного нормативного твердження надає можливість не погодитись з існуючими судженнями щодо уповноваження потерпілого на спільне залучення за його ініціативою до відповідальності одночасно і виготовлювача, і продавця товару [4, с. 758]. Зазначене питання може бути вирішеним у межах нормативного матеріалу інших приписів законодавства, а не даного делікту, зокрема пред'явленням регресної вимоги тощо.

За умови, коли шкода заподіяна внаслідок недоліків робіт (послуг), суб'єктом відповідальності виступає виконавець (ч.2 ст.1210 ЦК). Однозначність даного твердження обґрунтовується пов'язаністю виконання роботи, надання послуги саме з їх виконавцем на відміну від торгівельних відносин, де як правило поряд з виготовлювачем товару у взаєминах зі споживачем виступає посередник – продавець.

Законодавцем встановлені певні обмеження у задоволенні вимог, що є змістом зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої недоліками товарів, робіт та послуг, в числі яких суб'єктивні межі (вина потерпілого) й об'єктивні межі (встановлення строків та вплив непереборної сили).

Згідно ч.2 ст.1209 ЦК підставами звільнення від відповідальності продавця, виготовлювача товару, виконавця робіт (послуг) є заподіяння шкоди внаслі-

док непереборної сили або порушення потерпілим правил користування чи зберігання товару (результатів робіт, послуг). Сутність непереборної сили як правової категорії обґрунтована у ст.263 ЦК, а також інших нормативно-правових актах цивільного законодавства й може застосовуватись як у договірних так і недоговірних взаєминах, друга ж підстава звільнення від виконання обов'язку заподіювача шкоди випливає з виконання ним іншого обов'язку в межах відповідного договору. Тобто, якщо виготовлювачем не надана інформація щодо особливостей користування, зберігання товару (результатів робіт, послуг) або надана інформація не відповідає вимогам діючого законодавства за формою чи змістом (у порушення ст. 36 Закону України “Про мови” в Українській РСР” без перекладу на державну мову тощо), то маємо протиправну поведінку з боку виготовлювача з відповідними правовими наслідками, оскільки у такому випадку у діях потерпілого немає ознак вини через непоінформованість щодо особливостей користування чи зберігання товару (результатів робіт, послуг).

Характеризуючи вину потерпілого при порушенні правил користування або зберігання товару (результатів робіт, послуг) треба зазначити про застосування загальних положень урахування вини потерпілого у деліктних зобов'язаннях, встановлених ст. 1193 ЦК, тобто наявності вини у формі умислу або грубої необережності. В силу природи таких відносин тягар доведення наявності підстав для звільнення заподіювача шкоди від виконання свого обов'язку лежить саме на ньому.

Згідно ч.5 ст. 16 Закону України “Про захист прав споживачів” зазначені підстави звільнення від відповідальності виготовлювача, продавця, виконавця можуть бути доповнені ще двома, а саме: коли така особа не вводила продукцію в обіг та коли дефект продукції виник внаслідок додержання виробником вимог законодавства або виконання обов'язкових для нього приписів органів державної влади.

Таким чином, зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт або послуг слід розглядати як складний цивільно-правовий інститут, що уособлює в собі ознаки спеціального делікту й носить

забезпечувальний характер у питаннях реалізації прав споживача. У зв'язку з розвитком науково-технічного прогресу й нагальної потреби захисту інтересів людей від продукції, що є його результатом, дослідження даного делікту набуває не аби якого значення й з урахуванням пропозицій автора може бути продовжено.

Список літератури:

1. Письменна О.П. Правовідносини, що виникають у зв'язку з порушенням прав споживачів внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг): Автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – Одеса, 2007. – 22 с.
2. Сакаэ Вагацума, Тору Ариидзуми. Гражданское право Японии: В 2 кн. - М.: Прогресс, 1983. – Кн.. 2. - 335 с.
3. Р.Саватье Теория обязательств. М.: Прогресс, 1972. – 440 с.
4. Гражданское право. Учебник. Часть II. // Под. ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. - М.:Прспект, 1998. – 784 с.
5. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар: У 2-х ч. /За заг. ред. Я.М. Шевченко. -К.: Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2004. – 896 с.
6. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / За заг. ред.. В.М. Коссака. – К.: “Істина ”, 2004. – 976 с.
7. BERGER M.A. Eliminating general causation: notes towards a new theory of justice and toxic torts/ Columbia law rev. — N.Y., 1997. — Vol.97, N7. - P.2117-2152.